

Активність як критерій соціально-професійної зрілості учнів професійно-технічних навчальних закладів



Ольга КОПТЕВА,

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

У сучасних соціально-економічних умовах актуалізується проблема вдосконалення системи неперервної професійної освіти, зміст і структура якої відповідали б світовим стандартам, задовольняли національні інтереси та впливали на розвиток економіки нашої країни. Тому важливим є порушення питання забезпечення якісної підготовки кваліфікованих робітничих кадрів і молодших спеціалістів, на яких нині є попит, здатних навчатися впродовж життя та підвищувати рівень кваліфікації. У зв'язку з цим подальший розвиток цієї галузі пов'язаний із запровадженням новітніх технологій, інтелектуалізацією професійної освіти, формуванням ринку освітніх послуг, модернізацією науково-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення, особистісно-орієнтованим підходом у професійному навчанні й вихованні та соціальним партнерством.

Тому важливого значення для реалізації нових підходів навчання і виховання у професійних навчальних закладах різного типу набуває науково-дослідна робота з вивчення умов навчання і праці та характеристик особистості майбутнього фахівця. Результати досліджень варто використовувати для формування індивідуальності конкурентоспроможного фахівця, пошуку оптимальних педагогічних умов його соціальної та професійної зрілості в умовах ринкових відносин.

На думку вчених, зріла особистість є ніби прикладом ідеальної особистості, яка має втілювати найкращі якості людства, повноцінно реалізовуватися й ефективно взаємодіяти з іншими. Ідеальна особистість – поняття досить дискусійне і потребує уточнень та пояснень, що більше, коли йдеться про зрілість особистості. Але можна напевно стверджувати, що ідеальна особистість має такі якості та ціннісні орієнтації, які є бажаними та необхідними для майбутнього покоління.

У педагогіці та психології поняття «зрілість особистості» тлумачать по-різному: визначення ієрархії цінностей, які відображають пріоритети загальнолюдських цінностей; розвиток потребнісно-мотиваційної сфери на основі особистісної системи цінностей; усвідомлення і прийняття відповідальності за себе, своїх близьких, діяльність, суспільство у співвідношенні зі своїми можливостями; стратегія життя, вибудована відповідно до цінностей особистості, прагнень та можливостей; висока вимогливість до себе; саморегуляція поведінки; наявність активної позиції.

Аналізуючи праці науковців (А. Адлер, Г. Олпорт), можна виявити єдність думок щодо соціально бажаних якостей зрілої особистості. На думку дослідників, зріла особистість – це особистість креативна, незалежна, з розвинутою самосвідомістю, яка є гарним прикладом для інших.

Відомий психоаналітик З. Фрейд характеризує зрілу особистість як особистість, якій властива активність у вирішенні життєвих проблем і здатність докладати зусилля, вміння наполегливо працювати і відкладати задоволення потреб, відповідальність у соціальних відносинах і піклування про інших людей [14]. А. Адлер розглядав таку особистість на основі корисності для суспільства, яка виявляється у соціальному інтересі та бажанні співпрацювати з іншими [там само].

На основі активності і ціннісних орієнтацій пояснював зрілість особистості Е. Еріксон. Дослідник указував, що зрілість виражається у розумінні ієрархії цінностей, на вершині якої перебувають людські взаємини вдома, на роботі, у суспільстві. Саме активну особистість, яка здійснює корисні, усвідомлені та осмислені, з погляду самої особистості та її оточення, вчинки, можна назвати зрілою [там само].

На ієрархії цінностей зрілої особистості акцентував увагу А. Маслоу [8]. На думку вченого, така особистість знає, чого вона хоче, прагне до самоактуалізації. Вона сприймає себе та інших, може вважати свої потреби другорядними, емоційно стійка та має усталені моральні норми. Це, звичайно, засвідчує стійкість рішень людини, незалежно від зовнішніх чинників та бажання рухатися в обраному напрямі.

Тобто зріла особистість – це автономна особистість, яка здатна скеровувати власне життя, бути відповідальною за власні рішення; особистість, яка прагне до задоволення своєї потреби в самоактуалізації.

Дослідник В. Петровський пов'язує зрілість особистості з активністю особистості, її вмінням взаємодіяти та впливати на інших людей, виконуючи певну соціальну роль. У міру включення в соціальне життя зріла особистість навчається правильно визначати цілі та вільно їх реалізовувати [12].

Активність особистості, беззаперечно, є важливим елементом життя людини і суспільства загалом, оскільки від неї залежить розвиток та формування особистості, поліпшення умов життя, виконання праці на високому рівні, підтримка звичаїв та традицій власного народу. Водночас вияв активності сприяє підвищенню самооцінки особистості, бажанню приносити користь суспільству (виконанню суспільно-корисної праці), вільному вибору змісту життєдіяльності, самостійному прийняттю рішень і відповідальності, розумінню цінності людського життя.

Відомий український педагог С. Гончаренко активність особистості визначає як здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, до створення суспільно значущих перетворень матеріальної і духовної сфер на основі засвоєння історичного досвіду людства; реалізація у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні [2, с. 21]. Активні дії можуть бути корисними або асоціальними, залежно від цілей людини (гуманістичних або антигуманістичних), які є головною рушійною силою активності особистості. На нашу думку, такі дії залежать від накопичених знань, ціннісних орієнтацій та від ставлення особистості до себе та до інших людей.

Видатний український психолог Г. Костюк розрізняє активність щодо загального біологічного значення та активність людини як рису особистості: активність – це здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей; вона виявляється в енергійній, ініціативній діяльності, в праці, навчанні, громадському житті та в різних видах творчості [10, с. 9]. Отже, активність особистості виявляється в різноманітній діяльності, спрямована на зміну довкілля та самої особистості. Саме вона допомагає людині вирішувати різноманітні питання, бути впевненою у складних ситуаціях та брати на себе відповідальність.

Водночас дослідники виокремлюють дві сторони активності – внутрішню та зовнішню. До внутрішньої, як вважає А. Петровський, належать потреби, мотиви, інтереси та ціннісні процеси особистості (суб'єктно-світоглядна сторона активності), а до зовнішньої – умови, діяльність, дії та операції (предметно-діяльнісна сторона активності) [11]. Звичайно, ці складові організації особистісної активності взаємодіють між собою та взаємодоповнюють одна одну.

Активність особистості протягом життя людини змінюється, а тому різні науковці виділяють такі

її види: психічна, когнітивна, пізнавальна, творча, розумова, інтелектуальна, трудова, соціальна, поведінкова, комунікативна та надситуативна активність. У контексті нашого дослідження звертаємо увагу саме на соціальну та трудову активність.

На думку Г. Коджаспірової та О. Коджаспірова, соціальна активність є родовим поняттям щодо інших: суспільно-політичної, трудової, пізнавальної тощо. Вона реалізується як соціально-корисні дії, під впливом мотивів і стимулів, основу яких становлять суспільно значущі потреби. Суб'єктом такої активності є людина, соціальна група та інші спільноти. Розвиток соціальної активності, як суспільної властивості особистості, відбувається шляхом зв'язків людини з навколишнім соціальним середовищем під час пізнання, діяльності та спілкування. Для нашого дослідження важлива така думка науковців: соціальна активність є динамічним утворенням і може мати різний ступінь вияву. Той чи інший рівень соціальної активності залежить від співвідношення між соціальними обов'язками особистості у суспільно значущій діяльності та суб'єктивними настановами на діяльність [4].

Як показують дослідження, поняття «соціальна активність» тлумачать по-різному. В. Косовець його розуміє як стійке особистісне утворення, що характеризує людину як соціальну істоту, котра має чітку особистісну спрямованість та власну позицію, володіє світоглядом як системою знань і переконань, взаємодіє з навколишнім світом. Водночас це і соціальна діяльність, що характеризується інтенсивністю, якістю, новизною, креативністю, успіхом, змістовим наповненням і може відбуватися за певних умов і в певних ситуаціях [7, с. 8].

У працях А. Мудрика [9, с. 134] обґрунтовано термін «підвищена соціальна активність», що є характерною особливістю дітей та молоді – членів добровільних громадських організацій. Дослідник указує на те, що рівень активності людини залежить від різного рівня потреб: статевих, диференційно-групових, індивідуальних. Саме потреба спонукає людину діяти і досягати поставленої мети. Важливим є те, що А. Мудрик виділяє сфери життєдіяльності виховної організації, в яких розкривається активність особистості – спілкування, пізнання, предметно-практична діяльність, духовно практична діяльність, спорт та гра. А тому для розвитку активності варто створювати сприятливі умови для її успішної реалізації.

Для нашого дослідження важливою є думка О. Безпалько, яка вказує, що соціальна активність – енергійна, посилена діяльність, діяльний стан, діяльна участь у чомусь. Вона є однією з характеристик способу життєдіяльності суб'єкта, що відображає рівень спрямованості здібностей, знань, навичок, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію невідкладних потреб, інтересів, мети, ідеалів. Здійснюється в різних сферах життєдіяльності людини: трудовій, політичній, культурно-дозвіллевій, професійній, побутовій тощо [1].

Отже, соціальна активність відображає взаємозв'язок особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкт суспільних відносин, а також засвідчує готовність та вміння реалізувати інтереси суспільства шляхом активної діяльності самої особистості. А для цього, звичайно, потрібне бажання змінити життя на краще, ініціативність, наполегливість та дієва участь у суспільних справах.

У контексті підготовки учня професійно-технічного навчального закладу варто акцентувати увагу не лише на соціальній активності, а й на професійній, оскільки молодь вступає у навчальний заклад задля отримання професії та реалізації своїх знань, інтересів, потреб у майбутньому житті.

На думку Е. Зеєр, важливим періодом життя людини є час, пов'язаний із вибором, підготовкою до виконання і самим виконанням людиною професійної діяльності. Цей період охоплює значну частину життя людини і впливає на її щастя, самопочуття, задоволеність життям, фізичне і психічне здоров'я [3, с. 30].

У дослідженні О. Кокун обґрунтовано таке поняття, як «професіогенез», що розглядають як цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця, що починається з моменту вибору і прийняття майбутньої професії і завершується, коли людина припиняє активну трудову діяльність. Виокремлюють два напрями професіогенезу особистості: формування внутрішніх засобів професійної діяльності (спеціальні знання, вміння, навички, мотивація до діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, інтелектуальної творчості) та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності (накопичення певних соціальних регуляторів у професійному співтоваристві, освоєння соціального простору професії, матеріалів та інформаційних засобів професійної діяльності). Результатом професіогенезу особистості є професійна зрілість [6, с. 8–9].

Дослідник зазначає, що професійне становлення особистості розуміють як процес прогресивної зміни, внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності людини.

У працях Є. Клімова обґрунтовано основні стадії розвитку людини як суб'єкта праці:

1. *Оптанти* – етап вибору професії, підготовки до праці; це людина, яка перебуває на стадії професійного самовизначення;

2. *Адепти* – стадія професійної підготовки (навчання у спеціалізованому навчальному закладі);

3. *Адаптанти* – входження у професію після навчання; адаптація до нових умов роботи;

4. *Інтернали* – стадія досвідченого працівника, який може самостійно й успішно виконувати свої професійні завдання;

5. *Майстри* – стадія професійної майстерності, коли працівник виділяється на фоні інших працівників своїми якостями, вміннями, неповторним стилем діяльності та своїми результатами;

6. *Авторитет* – стадія, коли людина стає майстром своєї справи і кращим серед інших «майстрів»;

7. *Наставник* – це стадія, коли людина стає вчителем для інших, відстежує їхню професійну діяльність, передає свій досвід молодим [5].

Для нашого дослідження значущою є друга стадія, оскільки ми розглядаємо соціально-професійну активність учня під час навчання в ПТНЗ. А тому вкрай важливо визначити, які основні види діяльності та умови сприятимуть успішному формуванню соціально-професійної зрілості учня на основі підвищення рівня розвитку соціально-професійної активності.

На думку С. Алексеева, Д. Закатнова, В. Орлова, навчання учнів у ПТНЗ є передумовою професійного успіху, можливістю професійної кар'єри майбутнього робітника у виробничій, підприємницькій або будь-якій іншій сферах [13, с. 35].

Дослідники виокремлюють психологічну, теоретичну та практичну складові вибору і реалізації професійної кар'єри. Психологічна складова готовності визначається наявністю прагнень учнів до досягнення успіху, сумлінним ставленням до роботи, якісним виконанням доручень, дисциплінованістю, відповідальністю, умінням долати труднощі. Теоретична складова пов'язана з наявністю фахових знань, опануванням нових професійно важливих знань у галузі професійної діяльності і прагненням до самоосвіти. Практична складова готовності визначається здатністю до професійної діяльності, вмінням співпрацювати і спілкуватися, встановлювати контакти з людьми, навичками застосовувати набути знання на практиці [там само, с. 66].

З огляду на зазначене, окреслимо основні показники соціально-професійної активності учня ПТНЗ:

- прагнення стати професіоналом своєї справи;
- бажання виконувати суспільно-корисну діяльність (бути корисним та потрібним для інших);
- наявність соціальних та професійних цілей у житті, вміння їх коригувати та змінювати відповідно до життєвих ситуацій та успіхів у кар'єрі;
- прагнення стати лідером;
- бажання активно впливати на життєдіяльність оточуючих, у тому числі на групу ПТНЗ, де навчається;
- здійснення взаємозв'язку між досягненнями минулого, теперішнього та окреслення перспектив на майбутнє задля стимулювання до активної життєдіяльності;
- якісне та своєчасне виконання доручень;
- опанування нових знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професії;
- участь у культурно-масових заходах, конкурсах технічної творчості, розроблення та оформлення матеріалів для гурткової роботи;
- бажання співпрацювати та спілкуватися з ровесниками та колегами.

Отже, можна стверджувати, що в сучасних соціально-економічних реаліях професійно-технічні навчальні заклади є осередком набуття учнем

соціально-професійної активності. Це відбувається за допомогою соціальних зв'язків учнів ПТНЗ, оволодіння механізмами регуляції соціальної поведінки, аналізу власних потреб, мотивів та можливостей, а також реалізації їх у соціально схваленій майбутній професійній діяльності.

Перспективними є подальші дослідження педагогічних умов формування соціально-професійної зрілості учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Література

1. **Безпалько О. В.** Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні // О. В. Безпалько [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._ – Випуск 8.
2. **Гончаренко С.** Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
3. **Зеер Э. Ф.** Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб и доп. / Э. Ф. Зеер. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
4. **Коджаспирова Г. М.** Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: ИКЦ «МарТ» Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
5. **Климов Е. А.** Психология профессионала / Е. А. Климов. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», – 1996. – 400 с.
6. **Кокун О. М.** Психология профессионального становления современного фахівця: монографія. / О. М. Кокун. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. – 200 с.
7. **Косовець В. І.** Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.05 / Василь Іванович Косовець. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – 23 с.
8. **Маслоу А.** Мотивация и личность / А. Маслоу / Перевод с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
9. **Мудрик А. В.** Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / Анатолий Викторович Мудрик; Под ред. В. А. Слостенина. – 5-е изд., доп. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
10. **Педагогическая энциклопедия.** В 4-х томах. – М.: Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 1. – 831 с.
11. **Петровский А.** Введение в психологию / Под общ. ред. проф. А. Петровского. – М.: Академия, 1996 – 496 с.
12. **Петровский В. А.** Личность в психологии: парадигма субъектности: монография / В. А. Петровский. – Ростов н/Д, 1996. – 272 с.
13. **Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика: монографія / С. В. Алексеева, Д. О. Закатнов, В. Ф. Орлов та ін.; за наук. ред. Д. О. Закатнова. – К.: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. – 196 с.**
14. **Хьелл Л.** Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2008. – 609 с.

Анотації

Ольга КОПТЕВА

Активність як критерій соціально-професійної зрілості учнів професійно-технічних навчальних закладів

У статті розкрито сутність понять «активність» та «зрілість» особистості; проаналізовано різні види та структурні компоненти активності; окреслено основні чинники, що впливають на активність учнів професійно-технічних навчальних закладів. Також доведено актуальність проблеми соціально-професійної активності учнів під час професійного становлення; вказано на основні види діяльності, що сприятимуть успішному формуванню соціально-професійної зрілості учня шляхом підвищення рівня розвитку соціально-професійної активності.

Ключові слова: активність, діяльність, соціально-професійна зрілість, учні професійно-технічних навчальних закладів.

Ольга КОПТЕВА

Активность как критерий социально-профессиональной зрелости учеников профессионально-технических учебных заведений

В статье раскрыта сущность понятий «активность» и «зрелость» личности; проанализированы разные виды и структурные компоненты активности; очерчены основные факторы, которые влияют на активность учеников профессионально-технических учебных заведений. Также обоснована актуальность проблемы социально-профессиональной активности учеников во время профессионального становления; указаны основные виды деятельности, которые будут способствовать успешному формированию социально-профессиональной зрелости ученика путём повышения уровня развития социально-профессиональной активности.

Ключевые слова: активность, деятельность, социально-профессиональная зрелость, ученики профессионально-технических учебных заведений.

Olga KOPTYEVA

Activity as a criterion of social-professional maturity of students in professional-technical educational institutions

The essence of the concepts «activity» and «maturity» of the individuality has been revealed; different types and structural components of activity have been identified and analyzed; the key factors that affect the activity of students in professional-technical educational institutions have been determined by the author in the article. The relevance of the problem of socio-professional activity of students during professional development has also been proved; the main types of activities that will contribute to the successful formation of social-professional maturity of the student through increasing levels of socio-professional activity have been indicated.

Keywords: activity, operation, social and professional maturity, students of professional educational institutions.